

Süheyla Sarıtaş

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Balıkesir/Türkiye
Professor, Balıkesir University, Faculty of Science-Literature, Balıkesir/Türkiye

eposta: saritassuheyla@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8422-9950> - RorID: <https://ror.org/02tv7db43>

Atıf/Citation: Sarıtaş, Süheyla. 2025. Kırsalda Kadın Fabrika İşçilerinin İş ve Aile Yaşam Dengesi: Balıkesir İli Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/42, 349-369.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1605403>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	22.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	02.01.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2025

KIRSALDA KADIN FABRİKA İŞÇİLERİNİN İŞ VE AİLE YAŞAM DENGESİ: BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ

Öz

Günümüzde kent veya kır fark etmeksizin toplumsal yaşamın hemen her kesitinde yer alan kadınlar, çalışma yaşamının en önemli aktörlerindendir. Nitekim özellikle sanayileşme, ekonomik kalkınma, teknolojik gelişmeler, iletişim ve ulaşım imkanlarının artması ile kadınların iş gücüne katılımları ve istihdamları her geçen gün artış göstermektedir. Sanayi Devrimi ile gelişmekte olan toplumların yeni ve ucuz işgücüne ihtiyaç duymaları ile çalışma yaşamına dahil olan kadınlar, halen ev içindeki rol ve sorumluluklarını büyük ölçüde sürdürürler. Bu durum kadınların iş ve aile yaşamları arasında denge sağlamalarını ve ortaya çıkan çatışma alanları ile mücadele etmek için daha fazla emek harcamalarını gerektirir. Emek kullanım biçimleri hane içinde olduğu kadar tarımsal ve hayvansal üretimde de oldukça yüksek olan kırsalda yaşayan kadınların bir kısmı ise işgücü piyasasına dahil olarak toplumsal ve kültürel rolleri ile birlikte iş ve aile yaşamlarını sürdürürler. Mevcut araştırmada kırsalda yaşayan, fabrikada çalışan kadınların iş ve aile yaşantıları arasındaki denge ve çatışma dinamikleri incelenmektedir. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak Balıkesir kırsalında yaşayan 22 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Araştırma bulguları sonucunda kırsalda çalışan kadın olmanın hem pek çok açıdan kadınlara katkı sağladığı hem de bazı çatışma alanlarının ortaya çıkmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kırsalda çalışan kadınların topluluktaki erkeklerin toplumsal cinsiyet klişelerinin değişmesinde dönüştürücü etkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kadın, fabrika işçisi, iş ve aile yaşam dengesi, çatışma

WORK AND FAMILY LIFE BALANCE OF WOMEN FACTORY WORKERS IN RURAL: CASE STUDY IN BALIKESİR

Abstract

Today, regardless of whether in city or rural, women who exist in almost every section of social life are the most important actors in working life. As a matter of fact, especially with industrialization, economic development, technological developments and advancing in communication and transportation opportunities, women's participation in the workforce and their employment are increasing every day. Women who participated in the workforce during the Industrial Revolution, driven by the demand for new and cheap labor in developing societies, still continue to carry out their traditional roles and responsibilities at home on a large scale. This situation requires women to balance their work and family lives and make them work harder to combat emerging conflict areas. Women in living in rural areas, whose usage of labor is quite high in agricultural and animal production as well as in the household, continue their work and family life along with their social and cultural roles by participating in the labor market. The current research examines the balance and conflict dynamics between the work and family lives of women who work factory and live in rural areas. For this purpose, by using the qualitative research method semi-structured interviews were conducted with 22 participants living in rural Balıkesir. As a result of the research findings, it was determined that being a woman working in rural both contribute to women in many ways and causes emergences of some conflict areas. In addition, it was determined that women working in rural areas have a transformative effect on changing the gender stereotypes of men in the community.

Keywords: rural woman, factory worker, work-family life balance, conflict

Giriş

Sanayi Devrimi sonrasında tarımla yaşamını sürdüren toplumların makineleşme ile birlikte büyüyen ekonomilerde emek, çalışma, iş ve işgücü gibi kavramların önemli bir yere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin yeni ve ucuz işgücüne ihtiyacın artışıyla kadınlar emek piyasasına ve çalışma yaşamına dahil olmaya başlar; artan iş gücü kolunun önemli bir bölümünü oluşturur. Bu dönemde özellikle uzun saatler ve zor koşullarda çalışma şartları sunan fabrikalar, kadınlar için öncelikli çalışma mekânları olmuştur. Kadınların istihdama katılım oranlarının dünyada ve Türkiye’de her geçen gün artması emek sürecinde değişimleri beraberinde getirir. Tarihsel açıdan bakıldığında kadınların işgücüne katılım oranları tarım toplumlarında yüksek olmakla birlikte, sanayileşme ve göç gibi birbirleriyle bağlantılı süreçler nedeniyle önce azalma eğilimi göstermekte, ardından öncelikle kentsel alanda olmak üzere giderek artan bir seyir izlemektedir (Karabıyık, 2012:233). Özellikle ekonomide görülen yapısal değişimler, hızlı kentleşme ve küreselleşme ile kadınların işgücüne katılımları artmasına rağmen “kadın emeği” konusunda pek çok sorunun da tartışılmasına yol açar. Kadın yoksulluğu, cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sorunlar bunlardan sadece birkaçıdır.

Günümüzde çalışma yaşamı kadınlara başta ekonomik olmak üzere, psiko-sosyal ve kültürel gelişme, kimlik edinme ve bağımsızlık kazanma gibi pek çok fırsatı yakalama imkânı sağlamasına rağmen halen tüm dünyada ve Türkiye’de kadınların istihdama katılımlarının

erkek nüfus oranına göre her zaman düşük kaldığı görülür. Araştırmalar kadın istihdamında engelleyici faktörlerin başında öncelikli olarak eğitim (Şenol, 2022; Kılıç ve Öztürk, 2014; Tan, 2000; Eyüpoğlu vd., 1988; Kazgan, 1982), ücretsiz aile işçiliği ve kayıt dışı istihdam (Alkan, 2019; Ercan ve vd. 2010; Kümbetoğlu ve vd., 2012; Ecevit ve Yıldız, 1995) ve toplumsal cinsiyete dair unsurları (Erdoğan ve Yaşar, 2018; Önder, 2013; Bozkaya, 2013; Besler ve Oruç, 2013; Gürol, 2007) önemli rol oynadığını ortaya koyar. Bunlar arasında evlilik, doğurganlık, annelik ve çocuk bakımı konuları kadınların işgücüne katılımlarında belirleyici nedenler ve sonuçlar olarak yer alır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların işgücü piyasasında erkeklerin gerisinde kalmalarına neden olur. Nitekim erkeklere göre çalışma yaşamında daha az yer alan kadınlar, daha az ücret almakta, daha niteliksiz işlerde çalışmakta ya da kariyer imkanlarından erkekler kadar faydalanamamaktadır. Bu durum sadece kadınlar açısından değil, toplumun sosyo-ekonomik kalkınamaması, yoksulluğun ve açlığın giderilememesi, toplumsal örgütlenmenin sağlanamaması gibi pek çok sosyal ve ekonomik sorunları doğurur.

Öte yandan araştırmalarda kırsal bölgelerde tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan, geçimlik üretime önemli katkı sağlayan, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya devam eden kadınların emek ve çalışma biçimleri “karşılıksız” ve “görünmez” iken ücret ve sosyal güvenlik haklarından yoksun olmaları da “kayıtdışı” ve “güvencesiz” olarak ele alınır. Kırsalda yaşayan kadınların ev içindeki “yeniden üretime” yönelik faaliyetleri “değersizliğine” rağmen erkeklerin üretimleri daha “değerli” görülür. Erkeğin dışarda çalışarak evin geçimini sağlaması erkeklere toplumsal yapıda daha fazla değer verilmesine ve buna bağlı olarak güç, zenginlik ve diğer kaynaklardan daha fazla pay almasına yol açmaktadır (Ersöz, 2016:71-72). Kırsalda yaşayan kadınların üretime yönelik faaliyetlerde erkeklerden daha başarılı olduklarını vurgulayan çalışmalar (Dixon, 1981; Kızılaslan, 2016; Kızılaslan ve Otçu, 2023; Kovancı ve Yıldız Karakoç, 2024), kadınların üretimin örgütlenmesinde oynadıkları role vurgu yapar. Öyle ki kırsalda yaşayan kadınlar, aile, akrabalık, komşuluk ve dostluk halkaları içinde kadın ve çocuk emeği ihtiyaçlarını düzenleyebilmektedir (Sirman, 1988). Dolayısıyla kırsal bölgeler sosyo-kültürel açılardan kadınların iş ve aile yaşam şartlarında belirleyici unsurlarını bünyesinde barındırır.

Bugün dünyada kadınların üretime katılma oranları ve biçimleri hızla değişmektedir. Ancak çalışma yaşamı gerek kırsal gerekse kentsel sanayi toplumlarında yaşayan kadınlar için özellikle gelir, statü ve sosyal ilişkilerde oldukça önemli avantajlar sağlamasına rağmen kadınlar özel alandaki rollerini sürdürmeye devam etmek zorunda kalırlar. Esasen kadınlar gerek ev içi sorumlulukları üstlenerek, gerek üretime katılarak çifte mesai yapmalarına rağmen, kendilerine ait bir gelir elde etme olanağına sahip değildirler (Ulutaş, 2009:27). Toplumsal cinsiyete dayalı olarak ailede bireylerin ihtiyaçlarına yönelik sorumluluklar ya da bakım işleri, çalışan kadınların üstesinden gelmesi gereken sorunlardır. Kısacası, kırsal ve ataerkil toplumlarda geleneksel olarak işe giden her kadın arkasında bir eş ya da çocuk(lar)

veya bakıma muhtaç birey bırakır. Kadınlar bir taraftan bu işleri yaparken diğer taraftan formel ya da enformel işlerde çalışarak aile ekonomisine katkı sağlama ve toplumda var olma mücadelesi verirler. Özellikle ev kadınlığının ve annelik rolünün ihmal edilmemesini zorlayan düzende kadınlar arasında “fason iş yapma, evde tezgâhta halı dokuma, geçici, yarı zamanlı (part-time) işlerde çalışma, düşük gelir getirirse de güvencesiz olsa da kadınlara çifte yükü kaldırmada kolaylık sağladığı için tercih edilmektedir” (Özbay, 2019: 211). Benzer şekilde kamuda çalışan kadınların bile ev işlerini ve annelik rollerini iş ortamında çözmeye çalıştıkları görülür (Çiftçi, 1988). Bütün bunlar kadınların iş ve aile yaşamlarında denge sağlamalarını zorunlu kılar. Şüphesiz ki kadının ailesi ve sosyal faaliyetlerine ve iş yaşamında zaman ve emek harcaması anlamına gelen iş ve aile yaşamı uyumu, çoğu zaman çatışmaya da neden olur. Bu nedenle iş ve aile yaşamlarında uyumunu sağlamak için kadınlar omuzlarında birçok yükü taşımak zorunda kalırlar.

Bugün tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kadınların en yoğun çalıştıkları alanlar içerisinde bulunan sanayi kollarından biri gıda sektörüdür. Bugün kırsalda yaşayan, birçoğu ücretsiz aile işçisi konumundaki kadınların da gıda üreten fabrikalarda istihdam imkânı yakaladıkları görülür. Bu yüzden kentte olduğu kadar kırsalda yaşayan kadınların da çalışma ve emek biçimleri ile iş ve aile yaşamları arasındaki uyuma ve çatışmaya yönelik dinamikler incelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmanın amacı, Balıkesir kırsalında yaşayıp aynı zamanda fabrikada çalışan kadınların iş ve aile yaşamlarındaki uyumu sağlamak için harcadıkları çabayı ya da ikisi arasında oluşan çatışmaya dair unsurları ortaya koymaktır. Bu amaçla Balıkesir’in merkeze yakın iki kırsalı Ovaköy ile Halalca’da yaşayan, fabrikalarda çalışan 22 kadın işçi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Literatürde kentte yaşayan kadınların iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik pek çok çalışma bulunmasına rağmen, kırsalda yaşayan ve çalışma yaşamına dahil olan kadınların iş ve yaşam dengelerine yönelik çalışmaların sınırlı olduğunun tespiti araştırmanın özgünlüğünü oluşturmakta; bu kapsamda literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Kadınların İş ve Aile Yaşam Dengesi

Günümüz modern toplumlarında son yıllarda çalışma yaşamı içinde bulunan kadınların iş ve aile yaşam dengesi ile çatışmasına yönelik hem akademik çalışmaların hem de politikaların artış gösterdiği görülür. Kavramsal olarak iş ve aile yaşam dengesi hem iş hem de aile alanlarını etkin olarak katılımın sağlanması ve her iki alanın taleplerinin karşılanması anlamına gelir (Voydanoff, 2005; Agosti vd., 2015). Kadınların iş yaşamında aktif rolleri ile aile içi ilişkileri ve aile içindeki sorumlulukları iş ve aile yaşam dengesinde ele alınan konulardır. Özellikle aile söz konusu olduğunda, kadınların iş yaşamlarında en fazla zorluk ve mücadele alanını oluşturduğu görülür. Çünkü aile kurumunun varlığı, bireylerin sayısı ve özellikleri gibi aile içi pek çok husus kadınların meslek seçiminde ve işgücü piyasasında yer alma şekillerinde oldukça etkili olmaktadır. Öyle ki kadınların özellikle emek ve düşük ücret koşullarına sahip işleri tercih etmesini sağlayan etkenlerden birisi de aile içi ilişkilerin çok

boyutlu özelliği olabilmektedir (Çakır vd., 2019:3088). İş yaşamı, çalışan kadının da erkeğin de aile içi rollerini etkilemesi ve insan yaşamında büyük yer kaplaması sebebiyle aileden sonra önemli ve ayrı bir alan olarak nitelendirilir (Yüksel, 2005:302). Dolayısıyla bugün kadınlar için iş ve aile yaşamı birbirinden ayrı ele alınamayan ve hatta birbirlerini tamamlayan alanlardır. Nitekim aile yaşamında kadınlara atfedilen sosyal ve kültürel rollere ilişkin toplumsal norm ve değerler kadınların işgücü piyasasında yer almalarında etkili rol oynar. Kadınların yaşam koşullarının, aile yapısının ve imkanlarının iyileşmesi için ekonomik üretime katılımları desteklenmelidir (Tanrıverdi, 2023:197). Ayrıca kadınların esnek istihdamı seçmelerinde küçük çocuklu kadınların daha esnek çalışma saatleri, eşlerden izin alma konusunda daha az problem yaşamaları, kadının çalışması ile ilgili toplumsal anlamda sorun teşkil eden durumlarla ilgili daha az sorun yaşanması belirleyici unsurlar olarak gösterilir (Çınar, 1994: 369).

Yukarıdaki bilgiler ışığında kadınların iş ve aile yaşamları arasında denge kurmalarını sağlayan, ortaya çıkan çatışmaları azaltan uygulamalar günümüz modern toplumlarda önemli bir gündem konusu haline gelmiştir. İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması konusu Avrupa'nın pek çok ülkesinde devletin yasal bir sorumluluk bilinci yaklaşımı olarak ele alınmış ve bu konuda çalışmalar küreselleşmenin de etkisiyle 1990'lı yıllardan sonra hız kazanmıştır. Kadınların istihdama çekilmesi ile Avrupa Birliğine ait Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İstihdam Stratejisi, Avrupa Birliği Komisyonu'na ait belgelerde kadınların aile ve iş yaşamlarını uyumlaştırmaya yönelik pek çok düzenlemeye yer verilmiştir. Bu düzenlemeler ile erkeklerin sorumluluk almaları, izin ve teşviklerin artırılması, kadın istihdamında iyileşmenin ve çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanmıştır (Lewis, 2009:12-13). Amerika'da ise bu konunun uzun bir süre özel bir alana ait bir konu olduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte Türkiye'de iş ve aile yaşamına yönelik çalışmaların 2000'li yıllardan sonra hız kazandığı görülür. İş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikaları son yirmi yılda Avrupa Birliği üyelik süreci ile daha da önem kazanmış ve üyelik belgelerine de başarı ile yansıtılmıştır (Kazanoğlu, 2019:11).

Kadınların iş ve aile yaşamlarının uzlaştırıcı politikalarının içeriğini genel olarak ebeveynlik ve izinler, bakım hizmetleri ve çalışma sürelerine yönelik uygulama ve düzenlemeler oluşturur. Bu konuda öne çıkan uygulamalardan biri olarak gösterilen aile dostu politikaların özelliği iş ve aile arasındaki dengenin sağlanması amacı ile çatışmayı ortaya çıkaran baskıların azalması, doğum ve annelik gibi durumlarda da kadınlara kolaylıklar ve destekler sağlanmasını ifade etmektedir (Topgül, 2017:63). Günümüzde kadınlar iş ve aile yaşamında ortaya çıkacak çatışmaları önlemek için esnek çalışma saatleri, bakım hizmetlerini yerine getirmelerinde engel teşkil etmeyen iş kollarını tercih ettikleri görülür. Az saatli, esnek çalışma saatleri ve koşulları, yarım zamanlı, kolay terk edilebilecek ya da seyahat etmeyi gerektirmeyen sektörler yoğunlukla yer alır (İlkkaracan, 2010:42).

Kadınların iş yaşamına katılmaları bireysel ve toplumsal olarak pek çok açıdan önemlidir. Toplumsal olarak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde, refahın yükselmesinde, işsizliğin ve yoksulluğun önlenmesinde; bireysel olarak kadınların sosyal konumlarının yükselmesinde, ekonomik bağımsızlık kazanmalarında, karar alma mekanizmaların etkili olmalarında ve sosyal ve kültürel gelişmelerinde oldukça önemli rol oynar. Ancak kadınların çalışma yaşamında yer almalarına yönelik negatif veriler- işgücüne katılım ve işsizlik oranları, cinsiyete dayalı eşitsizlikler, istihdamın nitelik ve nicelikleri, vb.- çalışma yaşamının kadınlar açısından bir mücadele alanı olduğu ortaya koyar. Üstelik toplumun ve kültürün kadınlara yüklediği aile içindeki rol ve sorumluluklar çalışan kadınların çoğu zaman erkeklerden daha fazla emek harcamalarını gerektirir. Kadınlar iş yaşamında yer alsalar da birincil görevleri çocuk, yaşlı ve engelli bakımı, sonrasında ev içinde yemek ve temizlik yapmak gibi aile bireylerinin temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik işleri yerine getirmektir. Bu durum kadınların çalışma ve aile yaşamları arasında denge oluşturmalarını zorunlu hale getirir. Kültürel sistemler kadınların kendilerine yüklenen rollerin eşlerinin tutumlarında etkili olduğunu ve kadınların çocuk bakımı ve ev işlerindeki zorlukların üstesinden gelmelerine rağmen iş ve aile sorumluluklarını dengede tutmada zorlandıklarını gösterir (Chikapa, 2021). Bu yüzden çalışanın her iki alandaki rollerine eşit zaman ve ilgi ayırması ve eşit taahhütlerde bulunması (Erben ve Ötken, 2014:105) anlamına gelen iş ve aile yaşamı kadınlara aynı zamanda mücadele alanı yaratır.

2. Yöntem

Bu araştırmanın temel problemi, kırsalda işgücü piyasasına dahil olan kadınların iş ve aile yaşamlarındaki deneyimlerinin nasıl olduğudur. Buna göre, Balıkesir'in Ovaköy ve Halalca köylerinde yaşayan fabrika işçisi kadınların ev ve iş yaşamlarındaki deneyimlerinin nasıl olduğu ortaya çıkarılmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemi ile kırsalda yaşayan kadın fabrika işçilerin iş ve aile yaşamları ile ilgili bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Nitel araştırma, çeşitli toplumsal ortamlarda anlamların nasıl inşa ettiğiyle ilgili anlayışlar keşfetmenin yanı sıra nicelleştirilmesi güç olan hedeflere ulaşmasına imkân vermektedir (Neuman, 2006:440). Bu araştırma yönteminde araştırmacı tarafından hazırlanan sorular, yapılan eleştirel literatür taramasıyla oluşturulmuş ve veriler elde edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma veri analiz desenlerinden birisi olan fenomenolojik araştırma deseni kullanılmakta, betimleyici analizle bireylerin gündelik yaşamlarındaki deneyimleri aktarılmaktadır. Araştırmacı fenomeni (iş ve aile yaşamını) deneyimleyen katılımcıların deneyimlerini tanımlar ve "neyi" "nasıl" deneyimlediklerini betimler (Creswell, 2013). Mevcut araştırma fenomenolojik araştırma türlerinden biri olan betimleyici analiz ile kadınların ev ve iş yaşamlarını ve her ikisinde deneyimlerini ortaya çıkarmaya ve anlamaya odaklanmaktadır. Çalışmanın örneklemi Balıkesir'in Halalca ve Ovaköy mahallerinde yaşayan 22 katılımcıdan oluşmaktadır. Balıkesir'in merkeze bağlı bu iki kırsalının civarında yer alan, gıda üretimi yapan fabrikaların var olması araştırmanın

örneklemin belirlenmesinde etkilidir. Araştırma grubunun belirlenmesinde kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubunda veriler tekrara düşene kadar görüşmeye devam edilmiştir. Benzer cevapların verilmesi ile belirli bir doygunluğa ulaşıldığında, toplamda 22 kişi yeterli görülmüştür.

Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak dahil olmuşlardır. Görüşmeler katılımcıların istedikleri yer ve zamanda gerçekleşmiştir. Görüşmelerin çoğu katılımcıların evlerinde, çalışmadıkları günlerde gerçekleşmiş olup katılımcılardan izin alınarak görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Mülakatlarda katılımcılara öncelikle yaş, cinsiyet, eğitim ve medeni durum ve çocuk sayısı ve eşlerinin meslekleri ile ilgili demografik sorular sorulmuştur. Sonrasında fabrikada çalışma süreleri ve deneyimleri ile ilgili yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Araştırmanın son kısmında ise katılımcılara iş ve aile yaşamlarındaki dengeyi nasıl sağladıkları, çatışma alanları ve nasıl baş ettiklerine dair sorulara yer verilmiştir. Görüşme verileri deşifre edilerek ortak ana temalara ayrılmıştır. Balıkesir ilinin kırsal bölgelerinde, gıda üretimi yapan fabrikaların varlığı, kadın emeğinin iş yaşamında uyumunda ve yaşadığı değişimlerin anlaşılması noktasında, belirlenen konu, problem ve örneklem önem arz etmektedir. Araştırma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Araştırmaları Etik Kurulundan 29.11.2024 tarihli ve 2024/11-37 sayılı toplantısıyla etik açıdan uygun bulunmuştur.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Daha sonra çalışma yaşamında yer alan katılımcıların iş deneyimleri ve aile yaşamları ile ilgili bulgular paylaşılmıştır. Mülakatlar sonucunda çıkan veriler tematik olarak analiz edilerek üç ana tema altında toplanmış ve üç tema alt temalara ayrılmıştır. Bu temalar şöyledir: Fabrikada İşçi Olmak; Aile ve Ev İçinde Kadınlık Halleri, Şimdiye Dair Yatırımlar ve Geleceğe Yönelik Hayaller.

Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 22 kadın işçi araştırmaya katılmıştır. Etik ilkeler gereği katılımcıların kişisel bilgi ve kimlik bilgilerinin gizliliğine dikkat edilmiştir. Bu yüzden her bir katılımcı verilen kod numarası ile araştırmaya dahil edilmiştir.

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kırsalda yaşayan kadınların iş ve aile yaşam dengesindeki dinamikleri belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada toplam 22 kişi ile görüşülmüş olup katılımcıların 12’si Halalca, 10’u ise Ovaköy’de yaşamını sürdürmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 27-60 arasında değişmekte olup çalışma deneyimleri 5,5 ay ile 5 yıl aralığındadır. Katılımcılar günde 8 saat, haftada 5 veya 6 gün vardiya usulü çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunun fabrikada çalışmaya başlamadan önce temizlik, pazarcılık, çocuk bakıcılığı gibi sosyal güvencesi olmayan çeşitli işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Katılımcılardan 2’sinin emekli

olup sonrasında fabrikada çalışma yaşamına devam ettiği görülmüştür. Katılımcıların 12'si ilkokul, 3'ü ortaöğretim, 7'si ise lise eğitimlerini tamamlamıştır. Dolayısıyla fabrikada çalışan kadınların çoğunluğu ilkokul mezunu olması kadınların eğitim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca fabrikada çalışan kadınların eşlerinin çoğunun da tıpkı kendileri gibi fabrikada işçi olarak çalıştıkları ve 2 katılımcının eşinin ise fabrikadan emekli oldukları bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı No	Yaş	Eğitim	Medeni Hal	Çocuk Sayısı	Eşin Mesleği
1	38	Lise	Evli	2	Çiftçi
2	27	Lise	Bekar	1	Çiftçi
3	30	Lise	Evli	1	Güvenlik Görevlisi
4	53	Ortaöğretim	Evli	2	Çiftçi
5	58	İlkokul	Evli	2	Emekli
6	60	İlkokul	Evli	3	Çiftçi
7	50	İlkokul	Evli	Yok	Emekli
8	52	Lise	Evli	1	Emekli
9	39	Lise	Evli	2	İşçi
10	60	İlkokul	Evli	2	Esnaf
11	54	İlkokul	Evli	2	İşçi
12	58	İlkokul	Evli	2	Çiftçi
13	45	İlkokul	Evli	3	İşçi
14	42	İlkokul	Evli	1	İşçi
15	48	İlkokul	Evli	3	İşçi
16	35	Lise	Evli	2	Çiftçi
17	45	Lise	Evli	2	İşçi
18	32	Ortaöğretim	Evli	2	İşçi
19	40	İlkokul	Evli	2	Çiftçi
20	47	İlkokul	Evli	1	İşçi
21	48	İlkokul	Evli	2	İşsiz
22	42	Ortaöğretim	Evli	2	Memur

3.2. Fabrikada İşçi Olmak

Balıkesir'in 6 Aralık 2012 tarihinde yayımlanan 6360 sayılı kanunla "Büyükşehir" statüsüne ulaşması ile Halalca ile Ovaköy, ilin merkez ilçelerinden biri olan Altıeylül'ün birer mahallesine dönüştürülmüştür. Buna rağmen katılımcılar yaşadıkları kırsal bölgeyi "köy" olarak nitelendirmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Birbirlerine 5 kilometre uzaklıkta bulunan iki kırsal bölgede ekonomi tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Bölgede yaşayan çoğu kadın bir taraftan ev içi sorumluluklarını yerine getirirken, diğer taraftan da tarımsal ve hayvansal faaliyetlerle yaşamlarını sürdürürler. Kadınların kimisi hane içi ihtiyaç fazlası olarak ürettikleri ürünlerini, haftanın belli günlerinde Balıkesir'in merkezinde kurulan semt pazarlarında satışa sunar. Bu araştırmanın örneklemini oluşturan kadınlar bölgede bulunan, büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve başta salça, hazır yemek, çeşitli soslar ve konserve gibi hazır gıda üretimi yapan fabrikalarda çalışma yaşamına dahil olurlar.

Araştırma grubundaki katılımcılar fabrikada ağırlıklı olarak ayıklama, paketlenme, depolama işlerini yaparlar. Ancak toplumda kadınlar ve erkekler arasında mesleki veya iş farklılaşması olarak örnek gösterilen operatörlük işleri fabrikada sadece erkekler tarafından gerçekleştirilir. Katılımcıların çoğunun operatörlük işlerini de yapabileceklerini belirtmeleri, hatta bazılarının yakın gelecekte forklift ehliyeti almak konusunda heyecanlı ve istekli oluşları yakın gelecekte fabrikada tüm işleri gerçekleştireceklerini ortaya koymaktadır.

3.2.a. Çalışma sebepleri

Görüşme grubundaki katılımcılara fabrikada çalışmaya başlama gerekçeleri sorulduğunda cevapların farklılık gösterdiği görülür. Her katılımcı kendi deneyim ve yaşanmışlıklarına göre fabrikada çalışmaya dair farklı gerekçe sunmuştur. Bu konuda her bir katılımcı kendi deneyimleri paylaşmıştır. Bu konuda birkaç örnek şöyledir:

Fabrika bizim köy (Ovaköy) içinde olduğu için bana da yakın. O kısmı bana cazip geliyor her zaman. Eee işte bir de ihtiyaç var. O yüzden çalışmaya başladım. (K4)

Aylaklıktan çalışmaya başladım ben. Pazarcılık yapıyordum. Pazarcılığı bırakınca boşluğa düştüm. Ondan dolayı başladım. Kızı da evlendirdikten sonra otur otur evde olmaz. Zaten öncesinde hep çalıştım. (K5)

Emekli oldum, tekrar başladım. Evde otur otur televizyona bakmaktan işe gitmek daha iyidir. Nereye kadar. Hem de arkadaş tanıyorsun orda. Bir insan demek bir dünya demek. (K6)

Benim yeğenim vefat etti. Evde onu düşünün düşünün kafayı üşütecek gibi oldum. Hadi dedim çalışayım. Gireyim işe. Stres atayım. Girince çıkmadım hiç. (K7)

Benim çok sıkıntılarım vardı. Eşimin özel durumundan dolayı çalışmak zorunda kaldım. Ondan sonra da hiç bırakmadım. (K11)

Görüşmeler sırasında katılımcılara çalışma yaşamına girmelerinde kendi çevrelerinde fabrikada çalışma konusunda cesaretlendiren ya da çalışmayı tavsiye edenlerin olup olmadığı da sorulmuştur. Katılımcıların ifadelerinden köyde fabrikada çalışan başka bireylerin olması fabrikada istihdam elde etmede önemli rol oynadığı görülmüştür. İki katılımcının ifadesi bu görüşü desteler niteliktedir:

Ben arkadaşımın tavsiyesi ile başladım. Ortam çok güzel orda dedi, işini yapana kimse bir şey demiyor. (K3)

Benim oğlum çalışıyordu. O “anne sen de gel, bak sarma (yaprak) işi falan var, sen yaparsın” dedi. Aslında tarla işlerine gidiyordum. Öyle başladım işte. (K17)

Öte yandan araştırma grubundaki katılımcılar arasında herhangi birinin tavsiyesi veya teşvik edeni olmadan, kendi iradeleri ile çalışmaya başlayanların da bulunduğu saptanmıştır. İki katılımcı şöyle aktarmıştır:

Ben kendi özgür irademle gittim çalıştım. Ben dedim artık çalışcam dedim. Bir yerden tutmam lazım, bir işin ucundan tutmalıyım dedim. Ben kendi yolumu çizcem dedim bu böyle olmaz dedim. (K9)

Biz iki arkadaş başladık, kendimiz karar verdik. Başladığımızda erkeklerden bile çalışan yoktu. Kimse yoktu. Ben şaşırıyordum. Ertesi sene baktık birkaç kişi daha geldi. (K21)

Gerek çevrelerindeki insanların cesaretlendirmeleri ve tavsiyeleri gerekse kendi özgür iradeleri ile fabrikada çalışmaya başladıklarını belirten katılımcılar kendilerinin de köylerindeki hiç çalışmayan kadınları cesaretlendirdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle genç kadınların çalışmak istememelerini, evde oturmayı tercih etmeleri konusunda yakınan katılımcılar, çalışmanın kadınlar için önemli katkılar sağladığını vurgulamışlardır. Katılımcılardan ikisi bu konuyu şu cümleleriyle ifade eder:

Buradaki fabrikalar bu kadınlar için bir velinimet. Ama bizim kadınlar bunun idrakine varamıyorlar. Çünkü niye biliyor musun? Kadın özgürlüğünü kazanıyor. Velinimet yani, düşünebiliyor musun? Senin yol paran yok, ekstra bir şeyin yok. İş güç varsa gider çalışırım ben burda yani. (K1)

Evde oturan çok var. Gençlerden çalışmayanlar için. Niye kendilerini üzsünler ki. Şu an onlar hayatın lay loy lomunda. Gezme tozma, her gün kahve partileri onlara daha cazip geliyor. Biz kendi özgürlüğümüzü kazandığımız için bize çok iyi geliyor. (K2)

Kadınların çalışma yaşamında yer almaları sadece ekonomik özgürlük kazanma açısından değil, sosyal hayata katılımı açısından birçok pozitif etkiyi öne çıkarır. Bu etkiler arasında aile ve sosyal ilişkiler gelişim, çocuk yetiştirme, özgüven ve beceri kazanma, karar verme gibi pek çok alanda ortaya çıkar. Bu nedenle kadınların işgücü ve istihdam oranlarının artması son derece önem arz etmektedir.

3.2.b. Çalışma hayatı ile çevrenin tepkisi ve mücadele alanları

Araştırmanın önceki bölümünde belirtildiği üzere görüşme grubundaki katılımcıların birkaç fabrikada çalışmaya başlamadan önce temizlik, çocuk bakıcılığı ve pazarcılık gibi sigortası olmayan enformel ya da kayıtdışı işlerde yer almışlardır. Katılımcıların çoğu yaşadıkları köyün çok yakınındaki fabrikada çalışmaya başlayarak ilk kez formel iş yaşamına dahil olmuştur. Kendilerinin fabrikada çalışıyor olmalarının önceleri bölgede yaşayan erkekler tarafından olumsuz karşılandığını belirten katılımcılar zamanla çalışmalarının olağan karşılandığını belirtirler. 35 yaşındaki katılımcı bu konudaki deneyimini şöyle ifade eder:

Köy ortamlarında eskiden erkeklerin bayanları işe göndermek durumu yoktu. İşe gidemezsin, işte şöyle böyle. Hep bir ön yargı vardı. Benim mesela yedi sene çocuğum olmadı. Hiçbir işim yoktu. Hep evde otururdum. İşim olsun istiyordum. Canım gidiyordu. Eşim hiç salmazdı. En son biz iki arkadaş başladık. Kimse yoktu. Böyle bir yargılama vardı. Ne bileyim işte böyle. Erkekli kadınlı çalışılıyor ya. Bir ön yargı vardı. Ama şimdi hiç öyle durumlar yok. (K16)

Halalca ve Ovaköy'de yaşayan katılımcılar bölgedeki erkeklerin zaman içinde fabrikada çalışmalarını kabullendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu aile ekonomilerine katkı sağlamalarının erkeklerin fikirlerinin değişmesinde önemli rol oynadığı ifade etmiştir. Bu konuda iki katılımcı şunları söyler:

Sonra sonra herkes, biraz bayanlar olarak da üste çıkmaya başladık herhalde. İhtiyaç da var, bir de mecbursun. Destek olunca erkeklerin de hoşuna gitmeye başladı. O sebepten onlar da sessiz kalmaya başladılar. (K14)

Kadınlar ekonomik özgürlüklerini alınca öne çıkmaya başladı. O zaman da erkekler biraz geriye gitmek zorunda kaldılar. Sonuçta kadınlar da temel ihtiyaçları karşılayınca ses çıkaramıyor erkekler artık. (K19)

Yukarıda ifadelerden anlaşılacağı üzere, zamanla erkeklerin kadınların çalışma yaşamlarında yer almalarını kabullenmeleri aynı zamanda kadınların toplumsal ve kültürel konumlarında olumlu değişimlere neden olmuştur. Örneğin katılımcılar sıklıkla kırsalda kadın olmanın zorluklarından söz ederken fabrikada çalışmanın kadınları bu zorluklardan uzaklaştırdığını ve erkeklerin kadınlara karşı algılarının da değiştiğini söylemişlerdir.

Erkekler rahatlığı seviyor bizim köye. Bizim erkekler çok rahat. Her şeyde kadını öne sürüyorlardı. Tarlaya gidecek, kadını öne sürüyor. Hayvana bakacaklar, kadını öne sürüyor. Her şeyi kadına yaptırıyorlardı. Kadın sanki biraz ezilmiş gibi bir durumu vardı. Şurda bir süredir, fabrikaya gitti gideli bu durumu bir tık esnetti. Kadınlara iyi oldu yani. (K22)

Fabrikada çalışmak, erkeklerin kadınlara bakış açıları konusundaki değişimde olduğu gibi kadınların da kendi rol ve sorumluluklarını sorgulamalarını sağlamıştır. İlk başlarda çalışma yaşamı ile birlikte hemen her türlü işin sorumluluğunu üstlendiklerini belirten katılımcılar, zamanla bazı davranışlarını değiştirmeye başladıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcılardan bir kadının anlattıkları dikkat çekicidir:

Ben daha önce her şeyi kendim yaptığım için çok zorlanıyordum. Şimdi artık paylaşıyoruz. Beraber gidiyoruz, beraber taşıyoruz. Her şeyi beraber yapıyoruz. Diyorum ya 50 yaşından sonra eşimi bayağı bir düzelttim. Aslında en başta öyle olması gerekiyordu ama biz kadınlar olarak çok yanlış yapıyoruz. Evde her şeyi üstleniyoruz. Benim anneannem dedem yoktu o şekilde yapmıştı, annem o şekilde, ben de geldim burda aynı şeyi yaptım. Kayınvalidem her şeyi yapıyordu. Böyle sanki böyle, bütün yük benim, tüm sorumluluk benim kafasında idim yani. Yetemiyordum artık. Onu bıraktım artık. Her şeyi beraber yapacağız kafasındayım şu an. (K8)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, kırsalda ataerki aile yapısı daha görünür olduğundan, kadınların geleneksel rolleri yanında yapmaları gereken birçok iş vardır. En başta kadınların çalışmasına izin verilmemesi kırsaldaki kadınların önünde duran en büyük engeldir. Ayrıca ev ve bakım işlerinin yanında tarla ve hayvancılık gibi kırsala özgü işlerin de geleneksel olarak kadınlara yüklenmesi çalışan kadınların iş ve aile yaşamlarını olumsuz etkiler.

3.2.c. Çalışma yaşamının kazandırdıkları ve memnuniyetleri

Görüşme grubundaki kadınların hepsinin çalışma yaşamında yer almanın kendilerine pek çok katkı sağladığı konusunda hemfikir oldukları görülür. Araştırmanın en olumlu bulgularından biri olan bu durumu katılımcılar, çalışmanın kendilerine ekonomik bağımsızlık kazandırması ile açıklar. Katılımcılar çalışma yaşamı ile kazandıkları parayı istedikleri gibi harcamayabildiklerini, eşlerine bağımlı olmaktan kurtulduklarını ve daha güçlü oldukları söylemişlerdir. Kadınların vermiş oldukları cevaplardan birkaçı fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

Çalışmak çok güzel bence yani. Bir kadının ekonomik özgürlüğü her şey demektir. Kadın ne kadar özgürse, bağımsızsa, eğitimliyse, çocuğuna da o kadar destek olur. Ben çocuklarıma öyle destek oluyorum. İkisi de üniversite okuyor. (K17)

Fabrikalar kadınlara çok şey kattı. Eşinden istemiyorsun mesela. Beklentin yok. Güçlü oluyorsun. Ayakta durabiliyorsun. Bir bayan için çok önemli mesela. (K20)

Çalışmak güzel bence. Severe yapıyorum. Kadın olarak istediğini gidip alabiliyorsun. Öbür türlü adamın eline bakıyorsun. Ben evde oturamam. Evde oturup güncülük oynayamam açıkçası. Her gün gezmeye de gidemezsin. (K9)

Ekonomik özgürlük kazanmanın çalışma yaşamında yer almanın en önemli katkısı olduğunu belirten görüşme grubundaki katılımcılar, memnuniyetlerini ayrıca işin sigortalı olması, çalışma saatlerinin esnek olması, fabrikaya ulaşım şartlarının kolaylığı ile ilişkilendirirler. Ayrıca hem katılımcıların yaş aralığından anlaşılabileceği hem de katılımcıların ifade ettikleri üzere her yaştan kadın fabrikada çalışma imkânı elde etmiştir. Katılımcıların fabrikada çalışma konusundaki memnuniyetlerine dair bazı ifadeler şöyledir:

Fabrikada çalışmanın avantajları çok, saatleri belli, sigortası var. En önemlisi de o. Fabrikanın köyde olması da kadınlar için çok büyük avantaj. (K2)

Gerekirse eşimizi bırakır, işimizi bırakmayız (gülerek). Büyüklerimiz diyor ki “biz yıllardır tarlada çalıştık elimize bir şey geçmedi. Fabrikada çalışsaydık şimdiye emekli olurduk hiç değilse” diyorlar. Fabrikanın faydası çok bize. (K18)

Bizim fabrikaya Dursunbey’in köylerinden, Kepsut, Bigadiç’in köylerinden gelenler var. Dağ köylerinden gelenler var. En uzak 80 km uzaklıktan her gün gelenler var. Onlar çok fakir. Biz çok şanslıyız. Merkeze yakınız hem kırsalız. Çok mutluyuz. (K8)

Ben birçok işte çalıştım, bana en iyi geleni fabrika oldu. Güvencesi var. Severe yaptığınız zaman iş gözünüze gelmiyor. (K13)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılabileceği üzere, kadınların fabrikada çalışmalarında memnuniyetlerini belirleyen en önemli gösterge sosyal güvencesi olmasıdır. Fabrikanın kadınlara sigortanın yanında, kendilerine sağlık ve market yardımları ile servis imkânı

sunması da memnuniyet derecelerini artıran hususlardır. Bu yüzden katılımcıların çoğu gelecekte daha rahat bir yaşam sürdürmek için fabrikada çalışmaya devam edeceklerini beyan etmişlerdir.

Öte yandan fabrikada çalışmanın sosyal hayatlarına olumlu katkılarından söz eden katılımcılar, özellikle fabrikada çalışırken birbirlerine destek olduklarını, birbirlerinin dertlerini paylaştıklarını ve yeni insan tanıdıklarını da söylemişlerdir. Bu durumu aşağıdaki iki katılımcının ifadeleri detaylıca açıklar:

Derdini anlatırsan herkes birbirine destek oluyor. Yardımlaşma var. Birbirilerimizin dertlerine ortak oluyoruz. Rahatlatıyoruz birbirilerimizi. Evdeki sorunları unutuyorum. En azından 8 saat her şeyi unutuyorsun. Kafan rahat oluyor. (K12)

Farklı farklı insanlar tanıyorsun. Senin bilmediğini o biliyor. Fikir alışverişi yapıyorsun. Bu işin tarlada çapa kazmaya benzemediğini, insan ilişkilerini yürütmeyi, sorumluluk almayı öğreniyorsun. Sonuçta sana verilen bir görev var, onu yerine getirmek zorundasınız. Kurumsal çalışmanın ne olduğunu öğreniyorsun. (K8)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, tüm katılımcılar fabrikada çalışmaktan dolayı memnuniyetlerini belirtse de katılımcılardan bazıları çalışmanın kolay olmadığını, sorumluluk gerektirdiğini, çocukları ile yeterince ilgilenemediklerini ve çalışmanın kimi zaman da strese yol açtığını belirtmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcı özellikle yaz aylarında yoğunlaşan çalışma saatleri ile vardiyalı çalışmanın kimi zaman kendilerini zorladığını ifade etmiştir. Bir katılımcı da eşinin gece vardiyalı çalışmasından hoşlanmadığını da söylemiştir. Katılımcıların ifadeleri aşağıda verilmiştir:

Bir de gece vardiyası olunca kızıyor ama ben de sesini çıkarma diyom. (gülerek) (K18)

Vardiyalı çalışmak zorlayabiliyor. Fabrika yaz döneminde gece vardiyası oluyor. Uyku problemi olan zorlanıyor. (K12)

Yoğun çalışıyoruz. Üretim yapmak zorundayız. Üretim yapmak için de yoğun bir tempoda çalışıyoruz. O zamanlar tatilsiz çalışıyoruz. O bizi zorluyor. (K15)

Çocukların büyüdüğünü bilemiyoruz. Çocuklar işe gitme, evde kal diyorlar. Evde olup da ihtiyaçlarını karşılayamamak zor. (K3)

Çalışmak da kolay değil. Sabah erken kalkıyorsun. Hayatından ödün veriyorsun. Kendi işini yapmak başka, birinin altında çalışmak zor tabii. İnsan korkuyor. Stresi var. Çalışmanın da yükü var sonuçta. (K6)

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, vardiyalı ve yoğun çalışmak gibi olumsuz iş koşulları ya da strese maruz kalma gibi psikolojik etkenler veyahut çocuklarla ilgilenememek, tatil yapamamak gibi psiko-sosyal etkenler kadınları iş yaşamında olumsuz etkileyen hususlardır.

Bu olumsuzluklara rağmen kadınların işgücü piyasasında yer almaları, araştırmanın olumlu tespitlerinden biri olarak kaydedilmiştir.

3.3. Aile ve Evde Kadınlık Halleri

3.3.a. Evdeki Zorluk Alanları

Bu araştırma kapsamında Balıkesir'in merkez Halalca ve Ovaköy kırsalında yaşayan katılımcılara çalışma yaşamı ile ilgili deneyimleri yanında aile ve ev içindeki yaşamlarına dair çeşitli sorular da sorulmuştur. Bu soruların başında çalışma yaşamlarının evdeki sorumlulukları yerine getirmede engel teşkil edip etmediği sorusu gelmektedir. Bu konuda katılımcıların verdikleri cevapların benzerlik taşıdığı görülmüştür. Özellikle iş hayatına ilk girdikleri dönemlerde evdeki sorumlulukları yerine getirme konusunda zorlandıklarını belirten katılımcılar, en fazla zorluğu ise çocukları konusunda yaşadıklarını belirtmişlerdir. 39 yaşındaki katılımcı şunları aktarır:

Biz şu an çocukları büyüttüğümüz için sefasını çekiyoruz. Çocuklar küçükken çok sıkıntı çektik. Ben işe başladığımda kızım üç aylıktı. Biberon almadı. Sabahın yedisinde işe gidiyorsun, annene çocuğu bırakıyorsun. O çocuk da ziyan zebil oluyor. Annem de hayvan bakıyordu, tarla işleri vardı. Kolay değildi. Ben de bir ara çok düşündüm bırakmayı. Ama o zaman imkanlar, şartlardan mecburen devam ettim. Şu an tabii iş biraz daha tercihe döndü. Ekonomik anlamı geçti. (K9).

Katılımcılara çocuklarından sonra evdeki hangi işleri yapma konusunda zorluk yaşadıklarına dair sorular da sorulmuştur. Katılımcılar çoğu evdeki temizlik işlerini yerine getirmede zorlandıkları konusunda görüş bildirmiştir. Temizlik işlerinin nankör olduğunu, her gün yapılsa da bir şey fark etmediğini ifade eden katılımcılar, bu işlerini yerine getirememekten dolayı çok fazla rahatsızlık duymadıklarını benzer ifadelerle dile getirmişlerdir.

İşten sonra beş dakika dinlendin mi her yer oluyor, işte üstün körü yapıyoruz işte. (gülerek) (K18)

Pazar yapıyorsun, Pazartesi aynı. Hafta içi hiç makine hiç susmuyor. Yetişmeye çalışıyoruz. Yetiştigi kadar. (K14)

3.3.b. Eş ve Aileden Destek Alma

Balıkesir'in merkez kırsalında yaşayan katılımcılar bir taraftan fabrikada iş hayatlarını sürdürürken, diğer taraftan da evdeki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırlar. Ev içindeki işlere çoğu zaman, bahçe süpürme, tavuk bakma, hayvanla ilgilenme, bahçede ekim dikim gibi olmak üzere ev dışına taşan işler de dahil olur. Tüm bu işleri yerine getirirken, katılımcılara eş ve ailelerinin kendilerine destek olup olmadıkları ve hangi alanlarda destek oldukları konularında da çeşitli sorular sorulmuştur. Mülakatlar esnasında hiçbir kadın daha önce kentte yaşadığına dair herhangi bir bilgi vermemesine rağmen, katılımcıların çoğunluğu

kentte yaşamının zorluklarını ve kırsalda yaşamaktan dolayı şanslı olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan birinin ifadesi bu durumu açıklar:

Güven var kırsalda olunca. Yardımlaşma var. Herkes birbirleriyle akraba. Kentte öyle bir imkânın yok. Burda herkes birbirini biliyor. Komşuluk var burda. Ailemiz destek oluyor. (K2)

Çalışma yaşamları ile ilgili olarak aile yaşantılarında en büyük zorluğu çocukları konusunda yaşadıklarını belirten katılımcılar ailelerinden veya akrabalarından her zaman destek alabildiklerini açıklamışlardır. Nitekim katılımcılar çalıştıkları fabrikanın geçmişte küçük çocuğu olanlar için kreş açma girişiminin, kadınlar tarafından talep edilmemesi nedeniyle açılmadığından söz etmişlerdir. Dolayısıyla bakım işleri kırsalda yaşayan kadınlar için aile ya da akrabalar dışından destek gerektirmeyen bir sorumluluk olduğu saptanmıştır. Tıpkı çocuk bakımı gibi yaşlı bakımı da kırsalda aile ve akraba çevresinden destek ile yürütülmektedir. Bu konuda deneyimi olan iki katılımcı şunları aktarmıştır:

Annem var evde yaşlı. Gelin bakıyor. Bazen ben de bakıyorum. Kayınvalidem de var. Yatalak. Ona da bakıyoruz. (K18)

Aşağıda kayınvalidem var. Gözleri görmüyor, yürüyemiyor da. Akşamdan akşama geldiğim zaman yemek yaptığımda bir tabak da ona veriyorum. O da sağ olsun çalıştığımdan dolayı bir şey demiyor. Hadi kızım sen kendini yorma, uğraşma diyor ama benim içim elvermiyor. (K21)

Araştırmanın bu kısmında fabrikada çalışan kadınların eşlerinden destek görüp görmedikleri ile ilgili görüşleri sorulduğunda, katılımcıların çoğu çalışma hayatı ile birlikte eşlerinin hem çocuklar açısından hem de evdeki işlerin yerine getirilmesinde kendilerine yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum araştırmanın bir diğer olumlu bulgularından biri olarak değerlendirilebilir. Geçmişte bu konuda eşlerinden pek destek görmediklerini belirten katılımcıların verdikleri bilgiler ışığında, katılımcıların çalışma yaşamına dahil olmalarının eşlerinin evdeki rolleri (bakım ve hizmet işleri) konusundaki algılarının değişimine katkı sağladığı tespit edilmiştir. Toplumsal ve kültürel olarak kadınlara yüklenen rol ve sorumluluklara dair klişeleri içeren toplumsal cinsiyetin kırsalda görünümünün, kadınların çalışma yaşamı ile birlikte esnediği ve değişime uğradığı görülmektedir. Bu durumu iki katılımcı şöyle aktarır:

Erkek bekliyor evdeki işlerin yapılmasını ama artık fabrikada çalışınca evde iş bölümü oldu. İş paylaşımı oldu aramızda. Eskiden o yoktu aramızda. Bir bardağını şurdan alıp şuraya koymayan bir adamdı. Şimdi öyle değil. (K8)

Çocukları okula gönderir. Her şeye yardımcı olur. Eskiden evde olup da yemek yapmayınca kavga çıkardı. Ama bu durumda (çalışınca) hiç kavga çıkmıyor. (K5)

3.3. c. Fabrika mı, Tarla mı?

Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Halalca ve Ovaköy’de yaşayan görüşme grubundaki katılımcıların çoğunun eşlerinin mesleğinin çiftçilik olduğu görülmektedir. Bu katılımcılar çalışmadıkları zamanlarda çoğu zaman eşleri ile birlikte tarlaya gittiklerini bildirmişlerdir. Öte yandan katılımcıların çoğunun ya evlerinin bahçelerinde ya da tarlalarında tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile bir şekilde meşgul oldukları tespit edilmiştir. Bu yüzden tüm katılımcılar için tarım ve hayvancılık yaşamlarının vazgeçilmez faaliyetlerdir. Buna rağmen katılımcılar tarla işleri ile uğraşmanın kendileri için geçmişin tersine, bugün artık bir zorunluluk olmadığını, bu işleri yapmayı sevdiklerini ve dolayısıyla tarla işleri ile uğraşmanın bir tercih olduğunu vurgulamışlardır. Bir başka deyişle katılımcılar için tarım ve hayvancılık faaliyetleri isteğe bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Tarla işleri ile uğraşmayı çok sevdiğini ve bu işlerden hiç kopmak istemediği belirten 2 katılımcı şunları aktarmıştır:

Ben canım istediği için yapıyorum. Toprakta çalışmak bana iyi geliyor. Stresimi alıyor. Ekonomik olarak da iyi geliyor. (K5)

İllaki tarla işleri oluyor. Ben tarlayı çok seviyorum aslında. Fabrikadan sonra tarlaya da gittiğimiz oluyor ama öyle sabahtan akşama kadar değil artık. (K10)

Öte yandan katılımcılar arasında fabrikada çalışmaktan yorulduğunu ve bu işlere zamanlarının olmadığını söyleyenler tarla işlerinden uzak kalmayı tercih ettikleri söylemişlerdir. Bu nedenlerden dolayı tarla işleri ile uğraşmak istemediği belirten 2 katılımcı şunları söylemiştir:

Fabrika işi yoruyor insanı, zaman yok ki. Biz tarlaya gidip çalışamayız. Tarımla ilgimiz yok bizim. Yapmak istemiyoruz. Ancak hobi gibi yapıyoruz. (K17)

Ben 9-6 çalışıyorum. 5 yaşında çocuğum var. Çocuğun okul hayatı başladı bu sene. Hem onun ödevleri yapıyorum. Tabii o yüzden ekstra başka işe vakit ayıramıyorum. Ama fırsatım olsa tarla işi de yapmak istiyorum. (K2)

Araştırma grubundaki katılımcılara tarımsal faaliyetlerle uğraşmak ile fabrikada çalışmak arasında tercihleri sorulduğunda ise katılımcıların hepsinin fabrikada çalışmayı tercih ettiklerine dair fikir birliğine sahip oldukları saptanmıştır. Yaşadıkları bölgede tarımsal faaliyetlerin azaldığını ve eskisi kadar kazanç getirmediğini dile getiren katılımcılar, tarla işlerinin fabrikada yaptıkları işlerden daha zor ve yorucu olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar ayrıca tarlada çalışma saatlerinin belirsizliğinden, fabrikada ise bu saatlerin net olduğundan söz etmişlerdir. Bu nedenle fabrikada çalışmayı tarlaya tercih ettiği açıklayan 2 katılımcının ifadesi şu şekildedir:

Fabrikada çalışmak kesinlikle, saatleri belli her şeyden önce. Fabrikanın her şeyi belli. Tarlada sabahtan akşama kadar çalışıyorsun. Ne kazandığın iş ne de yaptığın anlaşılmıyor yani. (K14)

Kesin fabrika derim. Gençken gidiyorduk tarlaya ama artık yapamıyoruz. Ben ne ota uğraşmayı seviyorum, ne hayvanla artık. (K20)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, katılımcılar için tarım ve hayvancılık yaşadıkları toplumun vazgeçilmez faaliyetleri olsalar da kadınlar için bu faaliyetler bugün artık kendi istek ve tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu durum bölgede yaşayan kadınların tarımdan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Oysaki tarımın bel kemiğini oluşturan kadınların tarımsal faaliyetlere katılımları, toplumsal ve ekonomik kalkınma açısından değeri tartışılmaz bir gerçektir.

3.4. Şimdiye Dair Yatırımlar ve Geleceğe Yönelik Hayaller

3.4.a. Kadınların Kendilerine Yatırımları

Kırsalda çalışma yaşamına dahil olan kadınların iş ve aile deneyimlerine odaklanan bu araştırmada, özellikle sigortalı bir işte çalışmaktan dolayı memnun olduklarını sıklıkla dile getiren katılımcılara kazançlarını nasıl değerlendirdikleri ve kendilerine yönelik yatırım yapıp yapmadıkları soruları da sorulmuştur. Uzun zamandan beri çalışan katılımcıların bugüne kadar kazandıkları sayesinde eşleri ile birlikte ev, araba, traktör ile çeşitli ev eşyası aldıklarını, çocuklarını okutabildikleri ve evlendirdikleri bilgisi verilmiştir. Kazançlarını en başta çocukların ve evin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik harcadıklarını belirten katılımcılar, çalışmadıkları zamanlarda çocukları ve aileleri ile zaman geçirdiklerini, onlarla birlikte dışarda yemek yemeye ve alışveriş merkezlerine gittiklerini açıklamışlardır. Katılımcılar bütün bunları yapabiliyor olmalarının çalışmaları sayesinde olduğunu belirtmişlerdir.

Öte yandan araştırma grubundaki katılımcılar arasında kazançlarını kendileri için harcama yapmayı ve kazandıkları ile kendilerine vakit ayırmayı sevenlerin de olduğu tespit edilmiştir. Spor yapmak, yüzmeye gitmek, kurslara katılmak ve kendi bakımları ile ilgili harcama yapmak bu katılımcıların harcama alanlarıdır. Bu tür katılımcılardan biri kendi kazandığı para ile eşine bile sormadan Umreye gittiğini, Ovaköy’de yaşayan bir grup katılımcı da üç senedir Ramazan ayında Bursa Ulu Cami’yi ziyaret ettiğini bildirmiştir. Kendileri için yatırım ve harcama yapmaktan mutlu olduklarını belirten katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan biri fikir vermesi açısından aşağıda gösterilmiştir:

Şu an altın alıyoruz. Giyim-kuşam alıyoruz. Bazen deforme oluyor insan. Sürekli çalışıyorsun, çalışıyorsun. Bazen insan kendini mutlu etmek için ufak da olsa ne bileyim istediği arzu ettiği bir şey varsa onu almak için biraz çaba gösteriyorsun ve onu alınca da mutlu oluyorsun. (K2)

Öte yandan katılımcılar arasında çocukları küçük olanların kendileri için harcama yapmaktan kaçındıkları, kazandıklarını sadece çocukları için harcadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda aşağıdaki 2 katılımcının ifadesi benzerlik gösterir:

Kendim için hiçbir şey yapmıyorum. Her şeyi çocuklar için yapıyorum. Ben sadece onlar için yaşıyorum. En fazla kuaföre gidiyoruz. Belki ilerleyen yaşlarda yaparız. (K19)

Benim çocuklar küçük oldukları için, çalıştığım için de fazla özlem duyuyorlar bana. Zaten ben de onları bırakıp hayatta bir aktivite yapamam ki. Suçlu gibi hissediyorum kendimi. O yüzden ne yapıyorsak beraber yapıyoruz. Onlar kalıyor evde ben öyle gezip tozuyum yok öyle bende. Kendime özel aktivitelerim yok şu an. (K22)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere çalışma yaşamına katılan kadınların “ideal annelik” kurgusu ile çocuklarına karşı kendilerini yetersiz hissetme, ihmal etme ve suçluluk duyguları kendileri için harcama yapmalarına engel olmaktadır.

3.4.b. Kadınların Geleceğe Yönelik Hayalleri

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara gündelik hayatlarına ve geleceklerine dair sorular sorularak iş ve aile yaşamlarına dair bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar çalışma yaşamlarının dışında kalan zamanlarda, özellikle akşamları ve hafta sonlarında köyde arkadaşları, akrabaları veya komşularıyla sık sık bir araya geldiklerini, önemli sosyal aktivitelerinin ise birbirlerine kahve içmeye gitmek olduğunu söylemişlerdir. Akraba ve arkadaş günleri de katılımcıların bir araya gelmelerini sağlayan, sıkça yapılan sosyal aktivitelerdir. Kadınlar hemen her akşam bir araya gelirken eşleri de köydeki kahvehanelerde zaman geçirirler. Bu konuda katılımcılardan birinin açıklamaları onların çalışma dışındaki yaşamlarında nasıl sosyalleştiklerini özetler:

Hafta sonları olarak bir pazarımız var. Ne yapacağımızı şaşıryoruz. Kim çağırırsa oraya koşturuyoruz. İşi bırakıyoruz. Eşlerimiz akşamları kahveye gider. Köyde yedi tane kahve var. Biz de akşamları bir araya geliriz hep. Gezme tozma hep yaparız. Hemen hemen her gün bir gezme buluruz (gülerek). (K18)

366

Son olarak araştırmada, katılımcılara gelecek ile ilgili plan ve hayalleri olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların tümünün tek hayalinin emekli olarak kendilerinin ve çocuklarının geleceğini güvence altına almak olduğu saptanmıştır. Katılımcıların bazıları bu konuda geç kaldıklarını, daha önce çalışmaya başlamamaktan dolayı üzüntü duyduklarını dile getirmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmada Balıkesir’in kırsalında yaşayan ve kadın fabrika işçilerin iş ve aile yaşam dengesi ile çatışma dinamikleri derinlemesine görüşmelerle irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere, kadınların iş ve aile yaşamı üzerine oldukça fazla çalışma olmasına rağmen kırsalda istihdama katılan kadınların iş ve aile yaşamı ile ilgili nitel araştırmalar sınırlıdır. Bu nedenle ilgili literatüre katkı sağlayacak başka çalışmalar bu alandaki boşluğu dolduracaktır.

Araştırma sonucundan elde edilen veriler ile saha araştırmasından elde edilen bulgular birbirlerini tamamlar niteliktedir. Görüşme grubundaki katılımcıların fabrikada çalışma nedenlerinin en başında ekonomik yetersizlik gelmektedir. Katılımcıların hepsinin aile

ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çalışma yaşamına dahil oldukları görülmektedir. Yaşamlarını ev ve fabrika arasında mekik dokuyarak geçiren katılımcılar için kırsalda çalışan kadın olmak sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda psiko-sosyal anlamda pek çok fayda sağlamaktadır. Örneğin, bakım işlerinde veya ihtiyaç duydukları konularda yakın akrabalarından, komşularından destek alabilmeleri ya da sosyalleşme konusunda kendi istekleri doğrultusunda planlama yapabilme özgürlüğüne sahip olmaları kırsalda çalışmanın avantajlardan birkaçıdır. Bütün bunlar aynı zamanda kırsalda çalışan kadınların iş ve aile yaşamlarında dengeleyici unsurlar olarak da kaydedilebilir.

Ayrıca katılımcıların çalışma yaşamına dahil olmaları ile hem eşlerinin hem de sosyal çevrelerinin gerek kadınların iş hayatında yer almalarını kabullenmeleri gerekse aile içindeki toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Geçmişte ev içinde eşlerine yeterince destek olmayan erkeklerin, kadınların çalışmaları ile başta çocuklar olmak üzere evdeki diğer işler konusunda da sorumluluk almaları araştırmanın en olumlu bulgusudur. Dolayısıyla kırsalda kadınların enformel işlerde yer almaları, toplumsal cinsiyet klişelerinin yumuşamasında veya bu anlamda değişime uğramasında önemli bir etkidir.

Öte yandan ev ve bakım işlerinin yanında tarla ve hayvancılık gibi kırsala özgü işlerin, geleneksel olarak kadınlara yüklenmesi çalışan kadınların iş ve aile yaşamlarını olumsuz etkilerken, iş yaşamındaki olumsuz koşullar (vardiyalı ve yoğun çalışma), psiko-sosyal etkenler (çocuklarla ilgilenememek, tatil yapamamak gibi) kadınları iş ve aile yaşamını olumsuz etkileyen çatışma alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, kırsalda yaşayan kadınlar için tarım ve hayvancılık vazgeçilmez faaliyetler olarak görünse de artık kadınlar bunları kendi istek ve tercihleri doğrultusunda yapmaktadırlar. Şüphesiz ki kırsalda enformel alanda çalışan kadınlar açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek bu durum, genel anlamda kadınların tarımdan uzaklaşmasına işaret etmektedir. Çünkü tarımın bel kemiğini oluşturan kadınların, tarımsal faaliyetlere katılımları, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınma açısından önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu yüzden kırsalda yaşayan kadınların tarımda aktif rollerinden uzaklaşmamalarına sağlayan, iş ve yaşam dengesine yönelik politikaların geliştirilmesi ve bu konuda araştırmaların yapılması gereklidir.

Kaynakça

- Agosti, M.T., Anderson, I., Ejertsson, G. ve Janlöv, A. 2015. "Shift Work The Balance Everyday Life-A Salutogenic Nursing In Home Help Service in Sweden". *BMC Nursing*, (1481):55-77.
- Alkan, I. 2019. *Tarım Sektöründe Kadın Emeği*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Besler, S. ve Oruç, İ. 2010. "Türkiye'de ve Yazılı Basında Kadın Yöneticiler". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1):17-38.

- Bozkaya, G. 2013. "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5): 69-89.
- Chikapa, T.M. 2021. "Gender culture and Malawian women's reconciliation of work and family responsibilities". *Gender in Management*, Vol.36, No. 4:449-463.
- Çakır, G., Mutlutürk, H., Topal, F., Sali, S., Acar, B., Yaman, Ö. M. 2019. "Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Çalışan Genç Yetişkin Kadın İşçilerin Çalışma Sebepleri ve Aile İlişkileri". *Turkish Studies*, 14 (6): 3083-3103.
- Çınar, E. 1994. "Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home Working Women in İstanbul, Turkey." *World Development*, 22:369-380.
- Çiftçi, O. 1988. *Women in the Public Sector, Women Family and Social Change in Turkey*. Ed. F. Özbay, UNESCO için hazırlanan elkitabı, Bankong.
- Dixon, R.B. 1982. "Women in agriculture: Counting the Labor Force in Developing Countries." *Population and Development Review*, 8(3): 539-566.
- Ecevit, Y. F. Yıldız. 1995. "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri". *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Editör: Ş. Tekeli, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları:117-128.
- Ercan, H., Hoşgör, A. ve Yılmaz, Ö. 2010. *Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Etmenler ve İl İstihdam ve Meslek Kurulları için Öneriler: Ankara, Gaziantep ve Konya*. ILO Ankara Ofisi.
- Erben, G. S. ve Ötken, A. B. 2014. "Paternalist Liderlik ve İşe İlişkin İyilik İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Rolü." *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22.
- Erdoğan, S. ve Yaşar, S. 2018. "Türkiye'de Kadın İstihdamının Gelişimi: Konya-Karaman Örneği." *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (34): 18-28.
- Ersöz Günindi, A. 2016. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eyüpoğlu, A., Özer, Ş., Tanrıöver, H. 1988. "Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri." *20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, Eds. O. Çiftçi, TODAİE Yayını No:285, Ankara: 207-217.
- Gürol, M. A. 2007. "Türkiye'de İş Yaşamındaki Kent Kadınının Açmazı: Kariyer-Aile İkilemi." *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*:144-150.
- İlkkaracan, İ. 2010. *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karabıyık, İ. 2012. "Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadın İstihdamı." *Marmara Üniversitesi İİB.F. Dergisi*, Cilt XXXII, Sayı I: 231-260.
- Kazanoğlu, N. 2019. "Work and Family Life Reconciliation Policies in Turkey: Europeanisation or Ottomanisation?" *Social Sciences*, 8(2):36.
- Kazgan, G. 1982. "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı. Eğitim Düzeyi ve Sosyo-ekonomik Statüsü." Eds. N. Abadan-Unat, *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Kent Basımevi.
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. 2014. "Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama." *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1):107-130.

- Kızılaslan, N. ve Otçu, M. 2023. "Kırsalda Kadınların Tarımsal Faaliyetlere ve Kararlara Katılımının İncelenmesi: Tokat İli Merkez İlçe Örneği." *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 12(1):167-180.
- Kızılaslan, N. 2016. "Türkiye’de Kırsal Kalkınma Perspektifinde Kadın." *Kırsal Kalkınma Dergisi*, 4:30-39.
- Kovancı, E. ve Yıldız Karakoç, D. 2024. "Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu ve Mülkiyet Sorununa İlişkin Bir Alan Araştırması: Adıyaman İli Örneği." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1):1-25.
- Kümbetoğlu, B., User, İ. ve Akpınar, A. 2012. *Kayıp İşçi Kadınlar: Kayıtdışı Çalışmaya Dair Bir Alan Araştırması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lewis, J. 2009. *Work-Family Balance, Gender and Policy*. UK, Edward Elgar Publishing, 2009.
- Önder, N. 2013. "Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü." *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1): 35-61.
- Özbay, F. 2019. *Kadın Emeği: Seçme Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sirman, A.N. (1988). *Peasants and Family Farms: The Position of Households in Cotton Production in a Village of Western Turkey*, Unpublished Ph.D. Dissertation, University of London.
- Şenol, D. 2022. *Körfezin Sarıkızları: Edremit Körfezi ve Civarında Alanda Çalışan Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma*. Ankara: Net Kitaplık.
- Tan, M. G. 2000. *Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği. Kadın Eşitliğine Doğru Yürüyüş*. İstanbul: TÜSİAD.
- Tanrıverdi, A. B. 2023. "Ekofeminist Perspektifle Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Kadın Girişimciliği." *Sürdürülebilir Tarım ve Çevre*, Editör: G. Karakaş Ankara: İksad Yayınevi: 181-200.
- Topgül, S. 2017. "Aile Dostu Politikalar ve İş Yaşamının Uyumlaştırılması Çerçevesinde Uygulamaların Değerlendirilmesi." *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (1281):45-66.
- Ulutaş, Ç.Ü. 2009. "Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek." *Çalışma ve Toplum*: 2: 25-39.
- Voydanoff, P. 2005. "Toward A Conceptualization of Perceived Work-Family Balance: A Demands and Resources Approach". *Journal of Marriage Family*, 67:822-36.
- Yüksel, İ. 2005. "İş-Aile Çatışmasının Kariyer Tatmini ve İş Davranışları ile İlişkisi." *İktisadi Bilimler Dergisi*, 19(2):301-314.

